

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Сухини Ольги Володимирівни «Рефлексія людської буттєвості у постмодерній культурі», подану на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 - теорія та історія культури

Як відомо, низка проблем, пов'язаних з феноменом постмодернізму, достатньо ґрунтовно представлена в сучасній українській гуманістиці. У роботах М. Гірняка, Т. Гуменюк, Т. Гундорової, Н. Жукової, В. Личковаха, С. Павличко, О. Петрової, С. Пролєєва, О. Соболя, Л. Стародубцевої проаналізовані різні аспекти як хронології «входження», передусім, французької моделі постмодернізму в європейський культурний простір останньої третини минулого століття, так і специфіки прояву «постмодерністської картини світу» в різних гуманітарних науках, зокрема, у філософії, естетиці та мистецтвознавстві. У перелік цих наук закономірно включається і культурологія, теоретичний потенціал якої дозволяє виявити специфічні прояви постмодерністського підходу до окремих – в принципі – традиційних об'єктів дослідження, серед яких і феномен «людська буттєвість».

На наше глибоке переконання, О. Сухина поставила перед собою досить складне завдання, окреслити специфіку людської буттєвості саме в «постмодерній культурі». Сформулювавши мету дисертації як «здійснення культурологічної експлікації модерної категорії буттєвості у рефлексії постмодернізму» (див. с. 4), дисертантка відразу ж підкреслила, по-перше, процесуальний характер власного дослідження, заклавши в логіку дослідницької роботи рух «модерн - постмодернізм», а по-друге, визначила категоріальний статус «буттєвості». Зазначимо, що це принципово важливо, оскільки «буттєвість» прийнято використовувати в якості загальнофілософського поняття, специфічний культурологічний статус якого вимагає окремого обґрунтування.

Мету дослідження О. Сухина деталізує у шести завданнях, аналіз кожного з яких представлений на сторінках дисертації. Зрештою, і тема дисертаційного дослідження, і чітко окреслені мета, завдання, предмет та об'єкт, і підняті на його сторінках проблеми, дають підстави визначити роботу О. Сухини як таку, що відповідає спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури.

Дисертаційне дослідження спирається на досить об'ємну наукову новизну (див. с. 7–8), яка складається з 2-х позицій, поданих під грифом «вперше», 4-х – «набули подальшого розвитку» та 2-х – «конкретизовано і доповнено». При цьому частина заявлених автором аспектів наукової новизни має самоцінне теоретичне значення й потребує розлогого обґрунтування. А це своєю чергою вимагало від О. Сухини серйозної професійної підготовки як до виявлення специфіки історико-культурного розвитку, що забезпечило «постмодерний» етап у русі європейських культуротворчих процесів, так і щодо вміння вести порівняльний аналіз авторських точок зору, оскільки досліджуваний матеріал послідовно персоналізується. Означені намагання дисертантки слід підтримати та оцінити позитивно.

Своєрідним підґрунтям, на якому «вибудовується» теоретична позиція самої О. Сухини, виступає аналіз постмодерну як феномену сучасної культури, у процесі якого досить прискіпливо відтворено внесок європейських, українських та російських фахівців, наукові інтереси яких так чи інакше дотичні до проблем постмодерної культури. На нашу думку, дисертантка робить цілком слушні наголоси на постатях Р. Панвіця, котрий від 1917 року почав використовувати термін «постмодерн», Ж.-Ф. Ліотара – автора важливого дослідження «Стан постмодерну» (1979), де вперше опрацьовані етимологічні значення префікса «пост», В. Вельша, котрий виступає прихильником «постмодерного оптимізму» та ін. (див. С. 12 – 15).

Водночас слід підтримати позицію дисертантки, котра звертає особливу увагу на деякі теоретичні тези відомого французького філософа і соціолога Жіля Липовецькі, з ім'ям якого пов'язують переосмислення поняття «персоналізація», додаючи до його традиційного тлумачення постмодерністське «наповнення», а саме: «ніщо», «ніхто», «щось» (див. с. 17 – 19). Наразі у постмодерністському баченні, відповідно до точки зору Ж. Липовецькі, «індивідуальне» може інтерпретуватися як «спустошене», а «індивід» як «ніщо». Саме, відштовхуючись від його позиції, О. Сухина концептуалізує почуття страху, порожнечі, невизначеності як такі, що формують чуттєвість людини доби постмодерну, і – відповідно – дозволяють ввести в контекст дисертаційного дослідження елементи психоаналітичного бачення світу у просторі постмодерністської культури. На нашу думку, це загалом належна тенденція щодо процесу осмислення феномену буттєвості.

Оскільки дисертація О. Сухини виконується за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури, то цілком закономірно, що потужне теоретичне навантаження припадає на необхідність визначити культурологічні виміри повсякденності у постсучасному світі. Своєрідним вступом до аналізу цієї складної проблеми виступає відтворення процесу деонтологізації культури. Така логічна зв'язка надає матеріалу дисертаційного дослідження глибини та переконаності.

Відштовхуючись від тих існуючих напрацювань, автори яких, розглядаючи «буттєвість», виокремлюють «сферу безпосередньої присутності суб'єкта, яка концептуалізована поняттям повсякденності», О. Сухина має рацію, коли інтерпретує «повсякденність» як міждисциплінарний феномен – соціологія, історія, гносеологія, психологія, семіотика, естетика повсякденності, – та обирає сферу естетики задля показу змісту та значення «філософсько-культурологічного узагальнення» в логіці її дослідження (див. С. 43–44).

На нашу думку, дисертантка достатньо послідовно відтворила, починаючи від середини 70-х років минулого століття, як процес «входження» естетичної проблематики в постмодерністську манеру філософування, так і поступову зміну розуміння людської «чуттєвості» під тиском орієнтації на «повсякденність». Приблизно за півстоліття – 70-ті роки ХХ і початок ХХІ століття – гуманістика помітно трансформувала розуміння таких феноменів як «тілесність», «травма», «емоційність», «нудьга – ностальгія» та ін., що привело до підміни класичного розуміння естетичного досвіду, сформованого на створенні та сприйманні мистецьких творів, на такий, що, за словами дисертантки, «неминуче зісковзує у площину побутового досвіду» (див. с. 46). У цьому аспекті О. Сухина «рухається» у логіці наукових розвідок російського культуролога А. Маркова, позиція котрого здебільшого близька до ідей В. Вельша та Ж. Рансьєра.

Підкреслимо, що точка зору означених науковців має право на існування, хоча неоднозначно оцінюється сучасною естетикою і має авторсько-пошуковий характер, певною мірою лише оновлюючи термінологію, що використовувалася стосовно окремих напрямів розвитку естетики в 50-80-ті роки ХХ століття: «естетика побуту» замінена на «естетику повсякденності», «естетика природи» на «естетичне сприймання природи», а багаторівнева теоретична структура «естетична свідомість» трансформована прихильниками постмодернізму в «естетизацію свідомості». Визнаючи право О. Сухини спиратися на те теоретичне підґрунтя, яке їй видається найбільш переконливим, ми все ж вважаємо, що в означеному аспекті ще необхідна подальша теоретична робота саме на рівні виявлення культурологічного сенсу естетичного та естетизму.

Теоретично вагомим у дисертаційному дослідженні О. Сухини є виявлення тих засад, спираючись на які, можна стверджувати, що у постмодерністському дискурсі відбувається переосмислення феномену

буттєвості. Дисертантка передусім «експлікує скепсис як форму культурної рефлексії та компенсаторного механізму функціонування світу». Оскільки це було одним із завдань, завдяки якому досягається мета дисертаційного дослідження (див. с. 4), то виявляється важливим окреслити ставлення дисертантки до реакції індивіда на такий специфічний подразник як скепсис. Зазначимо, що ми повністю підтримуємо намагання О. Сухини розглядати скепсис, по-перше, в контексті дотичних понять – іронія, цинізм, нігілізм, парадокс, гра та ін., – а з другого, у логіці розширення естетичної сутності скепсису в межах традиційної категорії комічного до його транскультурного застосування в добу постмодернізму. Позитивним є і те, що О. Сухина відтворює історію становлення «школи скептиків», що дозволяє побачити як історико-культурний рух цього феномену, так і принципову новизну його використання постмодерністами (див. с. 58 – 67).

Достатньо систематизовано залучаючи численні авторські точки зору, О. Сухина представляє «гру» та «текстові експерименти» в якості чинників переосмислення «буттєвості» в добу постмодернізму. В означеному контексті особливої ваги набуває, здійснений дисертанткою аналіз феномену «маски», який, за її слушним зауваженням, отримує сьогодні «не тільки культурологічну інтерпретацію», а й стає об'єктом міждисциплінарного підходу (див. С. 93 – 95), та процесу «імплозії культури», представлення якого дозволило продемонструвати самостійність оцінок логіки руху «теоретичної платформи» Ж. Дельоза, передусім, у монографії «Марсель Пруст і знаки» (див. С. 100 – 102).

Слід зазначити, що О. Сухина, по-перше, цілком справедливо виокремлює постмодерністське мистецтво як таку сферу, у площині якої доцільно розглядати трансформаційні процеси людської буттєвості, а по-друге, наголошує на «шизоїдній особистості» як «знаковій» постаті цього мистецтва. При цьому дисертантка спирається як на ґрунтовні дослідження

засновників французької моделі постмодернізму (М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Гваттари), так і на інтерпретаційні роботи, передусім російських культурологів (В. Петрушова, А. Бузгалін, С. Куцепал). В означеному контексті О. Сухина знову звертається до психоаналітичної теорії (див. с. 123 – 127), показуючи зміну змістовного наповнення традиційних фрейдівських понять та символів. Внаслідок цього досить типова для європейської гуманістики тема, пов'язана із розглядом впливу психоаналізу на сучасний кінематограф, набуває ознак реальної наукової новизни. Не викликає заперечень і відбір художніх творів, зокрема, фільмів для ілюстрації теоретичного матеріалу. Мається на увазі аналіз вкрай суперечливого кінотвору відомого англійського режисера Пітера Грінуея «Черевко архітектора» (див с. 127 – 129). Саме звернення до художніх творів, здійснених у різних видах мистецтва й експериментальних щодо жанрової спрямованості, дозволяє дисертантці досить переконливо представити деформацію «суб'єкта» в умовах художнього досвіду постмодернізму. Це і «деформація» художнього мислення митця як «суб'єкта», і деформація світоставлення реципієнта як «суб'єкта – споживача» мистецької продукції.

Приймаючи і позитивно оцінюючи концепцію дослідження, необхідно звернути увагу автора на окремі недоліки та недоробки, властиві дисертації:

1. На нашу думку, дисертантка не коректно вживає окремі поняття. Так, у назві першого розділу використано сполучення «Художньо-філософський...», яке поєднує різномістовні та різнорівневі поняття: «художнє» – сфера образно-мистецького мислення, а «філософський» – узагальнююче-світоглядне. Окрім цього, ані термін, ані поняття «філософський» ні в якому сенсі не можуть бути підпорядковані «художньому». Не можна погодитися і з сполученням «художньо-естетичне», яке зустрічається у різних розділах дисертації, адже «естетичне» значно ширше «художнього» і повинно передувати йому. Дисертантка як

тотожні вживає поняття «постмодерн», «постмодерний», «постмодерністський» (див. «Зміст» роботи), що, як відомо, не відповідає реальному стану речей.

2. У «Відгуку» позитивно оцінена наявність ідей З. Фрейда та К.-Г. Юнга в процесі дослідження конкретних аспектів «буттєвості». Проте їх роботи не представлені у «Списку використаної літератури», у якому бачимо посилання лише на навчальний посібник Л. Левчук «Західноєвропейська естетика ХХ століття» (К., 1997), у змісті прописано розділи, присвячені психоаналітичній естетиці та естетичним засадам глибинної психології. Однак, останнім часом українськими авторами – О. Брюховецька, М. Дремлюга, Л. Ільчук, О. Кирилова, О. Оніщенко – здійснено низку наукових розвідок щодо означеної проблематики, які отримали високу оцінку фахівців. На нашу думку, у логіці проблематики дисертації О. Сухини було б також доречно звернутися до монографії відомого українського філософа Вадима Менжуліна «Расколдовывая Юнга: от апологетики к критике» (К.: 2002).

3. Текст дисертації О. Сухини подекуди не позбавлений русизмів («метафізична самотність», «кофе без кофеїну»), стилістичних негарздів («повсюдна проявленість», «спрофанована ідея») і має окремі технічні помилки. Так, на сторінках 98 та 115 прізвище Босенка подається з ініціалами «В» та «А», хоча мова йде про українського культуролога Олексія Босенка. Окремі сторінки дисертації переобтяжені цитатами.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження О. Сухини є актуальним, самостійним, ґрунтовним та виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Робота – в межах поставленої мети – є завершеною. Автореферат відображає зміст дисертації.

Вважаю, що дисертаційне дослідження «Рефлексія людської буттєвості у постмодерній культурі» відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, а її автор – Сухина Ольга Володимирівна — заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури.

Сабадаш Юлія Сергіївна
офіційний опонент, доктор культурології, професор
кафедри культурології та інформаційної діяльності
Маріупольського державного університету

